

УДК 37.035.7+37.035.6]-057.874:784

Н. І. Радчук

Комунальна установа
Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №10
імені Героя Радянського Союзу О. А. Бутка

РОЛЬ ПІСНІ У ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ КОЗАЧАТ

У статті висвітлюються актуальні проблеми військово-патріотичного виховання учнів козацького класу. Відображається досвід роботи навчального закладу м. Суми. Розкриваються головні особливості військово-патріотичного виховання учнів козацького класу засобами пісні. Зосереджується увага на хоровому співу, що дисциплінує, згуртовує, зміцнює дух і волю членів дитячої козацької громади.

Стверджується, що пісня мотивує до вдосконалення стройових вправ і бойової майстерності, пробуджує в козачат любов до рідного краю, милосердя та інші духовні якості.

Висвітлюється різнобічна класна та позакласна пісенна діяльність у процесі військово-патріотичної самореалізації козачат.

Ключові слова: патріотизм, військово-патріотичне виховання, козацька педагогіка, козачата, козацький марш, методи роботи, пісня, музика, фольклор, інтернаціоналізм.

Постановка проблеми. Національна доктрина розвитку освіти України ХХІ століття спрямовує увагу педагогів на виховання громадянина й патріота України, а отже, передбачає зміцнення патріотичного, духовного та естетичного напрямку під час навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Освіта виховує громадянина й патріота України, прищеплює любов до української мови і культури, повагу до народних традицій. Освітній простір України не просто змінюється, змінюється його вектор на користь розвитку особистості, передбачається зміцнення патріотичного, духовного й естетичного напрямку під час навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Немаловажну роль у цьому процесі відіграє пісня, яка поліпшує настрій, кличе до звитяги, мотивує до вдосконалення бойової майстерності. Без маршу, маршової пісні неможливе досягнення злагоджених дій у строю, відчуття святковості дій і взагалі, – здійснення козацької звитяги, заклику до захисту Вітчизни. Не випадково набуває популярності в створеному козацькому класі, на зразках народної та козацької педагогіки, виконання пісень, які сприяють військово-патріотичному вихованню підростаючого покоління. Однак, на сьогодні немає необхідного методичного забезпечення з використання пісень у військово-патріотичному вихованні учнів.

Аналіз актуальних досліджень. Виховний компонент музичної та патріотичної освіти привертав увагу класиків педагогіки і наших сучасників. Різні аспекти національного, патріотичного виховання й розвитку особистості засобами музичного мистецтва розкриваються в працях українських учених (Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського,

О. Рудницької та ін.), методика вокально-хорової роботи з дітьми (Л. Венгрус, К. Малініна, Л. Сверлюк).

Проблеми музичного навчання й оволодіння учнями вокально-хоровими навиками вивчали музичні теоретики, педагоги, вокалісти, композитори різних часів і різних країн (М. Дилецький, О. Варламов, М. Леонтович, К. Стеценко, М. Вериківський, П. Козицький, В. Верховинець, З. Кодай, Д. Кабалевський тощо), які заклали основи роботи з дітьми, методичні прийоми, що дозволяють сучасному педагогу-практику працювати з дітьми різних вікових груп і напрацювати власний творчий досвід, зокрема у вокально-хоровій роботі з військово-патріотичними піснями.

Теоретичною основою для організації військово-патріотичного виховання є Конституція України та Концепція національно-патріотичного виховання молоді. Проблема патріотичного виховання знайшла відображення в працях філософів (В. Кременя, Л. Сохань, І. Фролова та ін.), психологів (Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та ін.). Їй присвячені дослідження вчених-педагогів В. Білоусової, О. Вишневського, О. Пометун, Л. Товченко та ін., учителів-дослідників В. Лях, О. Несведова, О. Махно, Л. Московчук та ін. Однак, незважаючи на висвітлення проблеми в спеціальній літературі, такий аспект, як естетично-патріотична сфера, в урочній і позакласній діяльності не знайшов достатнього теоретичного обґрунтування та практичного втілення.

Мета статті – розкриття та обґрунтування головних особливостей військово-патріотичного виховання учнів козацького класу засобами пісні.

Виклад основного матеріалу. Патріотичне виховання молодого покоління є першочерговою функцією сучасного суспільства. Виховання патріотичної свідомості, почуттів і переконань неможливо відокремити від складного процесу формування особистості.

Патріотизм (грец. *Patriotek* – земляк, співвітчизник) – суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів [6, 633].

Недооцінка патріотизму як важливої складової суспільної та індивідуальної свідомості призводить до послаблення соціально-економічних, духовних і культурних основ розвитку суспільства й держави. Цим визначається пріоритетність патріотичного виховання у виховній системі.

Оновлена система цінностей патріотичного виховання умовно може бути розділена на такі головні сфери: духовно-естетичну (збереження духовних святинь свого народу, мови, культури, духовна зрілість тощо), сімейно-патріотичну (любов до свого народу, до сім'ї, етикет, колективізм, по-

вага до старших тощо), історико-патріотичну (вірність героїчному минулому, кращим традиціям історії Батьківщини, готовність до захисту Вітчизни).

Військово-патріотичне виховання пов'язане з принципами загальнолюдської моралі: правди, доброти, справедливості, працелюбності. У зміцненні патріотичних почуттів велику роль відіграє героїко-патріотичне виховання, покликане формувати бойовий, морально-психологічний, військово-патріотичний дух, виробляти глибоке розуміння громадського обов'язку, готовності у будь-який час стати на захист України, оволодіти військовими та військово-технічними знаннями, а також вивчати бойові традиції та героїчні стосунки історії українського народу, його збройних сил засобами пісень.

Військово-патріотичне виховання є передумовою формування почуттів інтернаціоналізму. Це особливо суттєво, коли український народ вибудовує демократичну державу, громадянами якої є представники багатьох національностей. Знання історії, культури, звичаїв і побуту інших народів сприяє формуванню патріотизму, моральної культури взагалі й культури інтернаціональних почуттів зокрема.

Ми українці, поставлені в значно кращі умови, ніж інші народи, бо маємо те, чого інші народи або зовсім не мають, або мають дуже мало: ми маємо народну історію, складену самим народом із щиро національним характером. Це народні пісні про старовину.

Пісня – найбільш поширена форма вокальної музики, що поєднує словесний і музичний образи, а також загальна назва твору, призначеного для вокального виконання [7, 197].

Пісня не тільки будить любов до рідного краю, пробуджує в учнях патріотизм, милосердя, виховує в молоді духовність, естетичний смак, але допоможе виробити чисту, не зіпсовану мову.

Виконуючи пісню, передаючи її зміст, учні козацького класу виявляють власне ставлення до того, про що вони співають, а це поглиблює думки й почуття, які викликаються піснею. Спільний хоровий спів організовує учнів, сприяє вмінню дружно, узгоджено працювати. Педагог навчає вихованців правильного звукоутворення, правильного користування диханням, уміння співати протяжно, навчає чіткої дикції, чистої інтонації, співу без супроводу, уміння співати дружно, зливаючи свій голос з голосами товаришів, що співають у хорі. Крім спеціальних вправ, для вироблення дикції ми в козацькому класі використовуємо гучномовки, де особливо важливе значення має хороша артикуляція, рухливість губ.

Протягом багатьох віків український народ боровся за незалежність України. У цій боротьбі народжувалися пісні мужності, патріотизму, козацької доблесті. І найдзвінкіші серед народних пісень були пісні запорізьких козаків. Їхню славу, міць, звитягу перейняли українські січові стрільці. У боротьбі за вільну українську державу народилися військово-

патріотичні стрілецькі пісні: «Гей, там на горі Січ іде», «Ми йдемо в бій», «Як стрільці йшли з України», «Ой у лузі червона калина» та інші.

У творчому арсеналі педагога пісня має дивовижно потужні й багаточисленні можливості підсилення виховного впливу на дитину, забезпечення її внутрішнього комфорту та збереження відчуття пережитої радості протягом життя. Отже, в умовах навчально-виховного процесу пісня стає і помічником вихователя, і самостійним внутрішнім імпульсом самої дитини, що веде її до емоційно-насиченої творчої діяльності [3, 65–66].

Ми пропонуємо учням козацького класу розучування стрілецької пісні К. Трильовського «Гей, там на горі Січ іде». *(Під час виконання (інсценізації) пісні в русі із супроводом вчителю слід звернути увагу на героїчну, мужньо-піднесену виразність музики, у якій відчуються інтонації українських козацьких пісень.)* Пісня вселяє віру в те, що в згуртованості, у єдності – сила народу.

Музика пісні маршового характеру, у ній поєднується гострий ритм і наспівність, що дисциплінує майбутніх «козачат-воїнів» 5 класу, привчає до рішучості, зосередженості у своїх діях, зміцнює силу волі, пробуджує сміливість. Для козацьких і стрілецьких пісень характерна бадьора маршова музика, регулярна ритміка (вживання тактових розмірів на «2», «3», або «4» чвертки й періодичності внутрішніх розділів (фраз, мотивів)). У мелодиці переважає моторика (маршові, та жартівливі «Гей, там на горі Січ іде» «Ой на горі та женці жнуть» та ін.) і кантилена («Чуєш, брате мій та ін.). У ладовій структурі панує мажоро-мінор, де перевага надається натуральному мажорові та гармонічному мінорові. У багатоголосі використовується терцієвий паралелізм і гомофонно-гармонічна структура. Бадьорій, веселій, чи маршоподібній мелодії відповідає текст життєствердного чи гумористичного змісту. Коли ж оповідаються сумні події, мелодія підтримує та розвиває той самий задумливий чи сумовитий образ. Форма переважно має вигляд музичного періоду або двочастинної побудови чи періоду з приспівом [2, 244–245].

Козаки не могли жити без доброї пісні, без музики. Вони грали на бубнах і трубах, але найчастіше – на бандурах і кобзах. За часів козаччини на Україні було багато кобзарів – співців-мандрівників, яких осліпили вороги в неволі. Та навіть незрячими вони зберігали свій бойовий дух. Мандруючи Україною, кобзарі в думах і піснях оспівували доблесть і славу героїв, красу рідного краю. Кобзарі в усній формі донесли до наших часів зразки самобутньої української народної творчості – думи й історичні пісні. Відомі зразки кобзарського мистецтва: «Запорізький марш», записаний бандуристом Євгеном Адамцевичем, думи: «Про трьох братів Самарських», «Козак Голота», «Про Марусю Богуславку»; українські народні пісні: «Їхав козак за Дунай», «В Чорне море Дніпро тече», «Козака несуть», «Тече річка невеличка», «В кінці греблі шумлять верби» та інші ми

використовуємо в козацькому класі. Затамувавши подих, учні 5 класу з хвилюванням слухають на уроках музичного мистецтва та заняттях вокального гуртка «Мрія» співців-кобзарів, захоплюються їхніми бойовими, маршовими піснями, тужливими мелодіями.

Доля відомої української пісні «Їхав козак за Дунай» має цікаву історію. Українці співали її ще в середині XVIII століття. Слова пісні переклали французькою, чеською, англійською мовами; вона навіть опинилася в Америці. Отож, авторська пісня, написана три століття тому, стала не тільки українською, а й підкорила увесь світ (інтернаціональна), тому учні козацького класу з задоволенням виконують її, бо вона дисциплінує, надає наснаги, бадьорості.

Розучування й аналіз козацьких пісень, наприклад пісні «Гей, там на горі Січ іде», приводить до такого діалогу вчителя з класом:

- Що це за пісня? – Пісня про січових стрільців. – Чому цю пісню ми співаємо сьогодні? – Ми згадуємо про минуле. – А для чого ми зберігаємо наше минуле? Для чого нам слід його пам'ятати? – Якщо світ забув про війни, було б менше борців за мир. – А хіба слід пам'ятати одні війни? А історію хіба не потрібно знати? Адже вся історія людства і вся культура людства – а музика (пісні) – це частина цієї культури – створені людиною. Відсутність пам'яті найстрашніше для людей. Коли вороги хочуть знищити народ, вони намагаються вирвати з пам'яті найголовніше – мову, пісню. Кожен із вас виросте... Ким ви будете? Будете допомагати історії рухатися чи навпаки? Минають віки. Змінюються смаки. І як на диво, пісня, яку створив народ, – виживає і заповнює серця й душі людей.

Це приклад того, як учитель пробуджує почуття дітей, змушує задумуватися про складність життя, спонукає до відвертої самооцінки.

У Січ приймали всякого християнина, аби вмів перехреститися та «Отче наш» прочитати. Особлива роль учнів належить пізнанню духовності українських козаків, їх ідеалу досконалої людини. Тому доцільно б було, урок, або заняття гурткової роботи починати та закінчувати духовною піснею «Молитва за Україну» М. Лисенко, що впроваджується в КУ ССШ № 10 м. Суми. Можливо було б урок або заняття починати хором виконанням молитви «Отче наш» або духовної пісні «Молитва за Україну» М. Лисенко.

Провідну роль у музичному військово-патріотичному вихованні в загальноосвітній школі має відігравати хоровий спів, бо він поєднує в собі слово й музику, що впливають на виконавця та слухача. Хорове виконання патріотичних пісень дисциплінує учнів козацького класу, загартовує їх волю, формує козака-лицаря; має великий вплив на формування козацького духу майбутнього воїна-патріота, захисника рідної землі з вираженою українською національною свідомістю; організує життя козацького класу, привчає учнів-козачат вільно та самотійно брати участь у громадському об'єднанні.

Спів а-капела розвиває слух школяра більше, ніж спів із супроводом. Тут вихованцю більше доводиться контролювати свій спів, більше стежити за співом товаришів. Учні не покладаються на підтримку інструмента, вони повинні співати самотійно, впевнено, без супроводу. Дома, на військових змаганнях, під час перерви або на прогулянці школярі співатимуть вільніше, а це має величезне виховне значення.

Подаючи в козацькому класі кращі зразки української народної пісні, пісня виховує в учнях загальний смак до прекрасного, розвиває естетичне почуття. Фольклор, народні мистецтва як потужні першоджерела національного духу є художньо-образним втіленням козацько-лицарської духовності, яка становить самобутню «серцевину» української системи освіти і виховання [5, 301].

Окрім того, вивчення та використання високохудожнього військово-патріотичного репертуару (українські народні пісні, сучасні пісні) надає прекрасну можливість для формування вокально-хорових і художньо-виконавських умінь і навичок загартовує сильну особистість воїна-патріота козацького класу.

Виконання маршу кроком під час звучання «Запорізького маршу» Є. Адамцевича, який побудований на інтонаціях народних пісень, зосереджує увагу учнів козацького класу чіткістю відтворення ритму, дисциплінує повторним виконанням вправ, піднімає настрій, формує національну свідомість мужнього громадянина, захисника Вітчизни з вираженням дійовим державницьким патріотизмом, одного з трьох різновидів патріотизму (етнічний, територіальний, державницький). Психолого-педагогічний аспект виконання:

1. Переживання музичного ритму за своєю природою, завжди активне. Слухач, виконавець, тільки тоді переживає ритм, коли він його творить.

2. Більшість людей не усвідомлює свого рухового переживання ритму.

3. Сприйняття музичного ритму ніколи не буває тільки слуховим, воно завжди процес слухо-руховий і емоційний.

4. Переживання акценту – це переживання активності, чуття діяльності [4, 29–30].

Актуальним видається завдання формування фізично здорової та духовно багатії особистості засобами пісні. Учні козацького класу, згідно козацької та народної педагогіки, пропонується музична гра «Батько», у якій використовуються патріотичні пісні.

Завдання гри – сприяти активному розвитку музичних здібностей, засвоєнню теоретичного матеріалу. Вона має викликати сильні й тривалі позитивні емоції, бажання навчатися без примусу [1, 45].

У ході гри склад граючих постійно змінюється. Це викликає захоплення й активізує всіх учасників гри. Умови та хід гри:

Посеред хати на стільці сідає Батько (отаман) з палицею в руці. Навкруги нього (чи коло стін) ставлять стільці, на один менше, ніж усіх гравців. Усі танцюють, співають якусь пісню. Раптом, несподівано для всіх, батько стукає палицею. Усі кидаються аби сісти на стілець. Той, хто залишився без місця, підходить до Батька й каже: Винен, батечку рідненький! Покарай, як хоч, миленький! Я тебе дуже люблю, і що скажеш – все зроблю.

Батько призначає яку-небудь кару: заспівати пісню, закукурікати півнем пісню тощо.

Виховне значення ігор із використанням пісень на уроках і в позаурочний час полягає в тому, що вони сприяють розвитку в учнів активності, самостійності, віри у свої сили, загартовують волю, навчають гідно перемагати та програвати, що важливо для майбутнього воїна-патріота. Цікава гра з піснями не набридає, а відтак, дає можливість самовдосконалюватись – учні придумують нові правила гри, або власні ігри, пісні.

Висновки. Таким чином, пісня є важливою складовою частиною військово-патріотичного виховання учнів козацького класу й відіграє хоч і незамінну, але все ж таки допоміжну роль у формуванні національної свідомості майбутнього захисника Вітчизни. За умови вмілого педагогічного використання вона має неоціненні можливості з поліпшення та збагачення навчально-виховного процесу військово-патріотичного виховання учнів. Ми розуміємо, що впровадження таких засобів військово-патріотичного виховання як пісня, потребує й активізації методичного забезпечення у вигляді методичних рекомендацій, аудіо - та відеокасет тощо. Тому праця в цьому напрямі буде продовжуватися. Значення патріотичного, духовно-естетичного виховання для людського співтовариства зростає, а тому проблема військово-патріотичного виховання й надалі буде в центрі уваги дослідників. У подальшій роботі вбачається використання авторської пісні, написаної козацатами як один із засобів військово-патріотичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гродзенская Н. Л. Школьники слушают музыку / Н. Л. Гродзенская. – Москва, 1969.
2. Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підручники для вищих учбових закладів / А. І. Іваницький. – Вінниця : «Нова книга», 2004. – 320 с.
3. Лях В. В. Місце пісні в екологічному вихованні дітей / В. В. Лях // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007.
4. Науменко С. І. Музично-естетичне виховання дошкільнят / С. І. Науменко. – К. : «Магістр-S», 1996. – 96 с.
5. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність / Ю. Руденко, О. Губко. – К. : МАУП, 2007. – 384 с.

6. Енциклопедія освіти /Академ. пед. наук Укр. ;головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

7. Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2009. – 352 с.

РЕЗЮМЕ

Радчук Н. И. Роль песни в военно-патриотическом воспитании казачат.

В статье освещаются актуальные проблемы военно-патриотического воспитания учеников казацкого класса. Отображается опыт работы учебного заведения г. Сумы. Сосредотачивается внимание на хоровом пении, что дисциплинирует, объединяет, укрепляет дух и волю членов детского казацкого общества.

Утверждается, что песня мотивирует к усовершенствованию строевых упражнений и боевого искусства, пробуждает у казачат любовь к родному краю, милосердие и другие духовные качества.

Освещается разнообразная классная и внеклассная песенная деятельность в процессе военно-патриотической самореализации казачат.

Ключевые слова: патриотизм, военно-патриотическое воспитание, казачата, казацкий марш, методы работы, песня, музыка, фольклор, интернационализм.

SUMMARY

Radchuk N. The role of a song for military-patriotic education of young Cossacks.

The research covers the experience gained by Community enterprise Sumy specialized school 10 of I-III levels named after the Hero of the USSR O. Butko (the town of Sumy).

In the article the light is poured on the relevant problems of military-patriotic education of the Cossack class students. The issues of strengthening patriotic, spiritual and esthetic courses in the teaching and educational process in the secondary school; upbringing an active citizen and a Ukrainian patriot; cultivating love toward the mother tongue and national culture, respect for national traditions, protection of the national interests are discussed in the article.

The author analyses the theoretical footing for organizing and managing military-patriotic education of the youth and carries out the thorough analysis of its reflection in the works by Ukrainian scientists.

Numerous powerful song opportunities for reinforcement the pedagogical impact on a child, providing him/her with inner life comfort, preserving the sense of a happy emotional experience under the circumstances of teaching and educational process are examined in the research.

The main peculiarities of military-patriotic education of the Cossack class students by means of a song are unveiled in the study. The attention is drawn to the choral singing which disciplines, unites, consolidates courage, heart and will of the young Cossack community members.

The examples of selection, learning and analyzing Cossack songs; setting up an educational dialogue on their basis; guaranteeing all necessary pedagogical conditions for using music creative work within the class and extra school activities are given in the article.

The attention is attracted to the importance of a song in the lives of modern and previous generations of Cossacks; its use in everyday life, during the entertaining, training, war operations, national holidays.

The significance of highly artistic military-patriotic music masterpieces for upbringing Cossack spirit, vocal-choral and artistic-performing skills and abilities of the Cossack class students is reflected in the work.

The statement that a song motivates the young Cossacks to improve marching and martial art skills, arouses the feeling of love towards the native land, mercy and other moral qualities is claimed in the study.

Using Cossack marches while teaching teenagers doing drills in the movement, following the norms of discipline, keeping up with the accurate rhythm and, therefore, forming the best features of a warrior is considered to be advisable.

The fact that the task of forming a physically healthy and spiritually rich personality by means of a song is fulfilled on a high-quality level is proved in the article. It's not an accident that according to the norms of Cossack and folk pedagogics, the Cossack class students are offered the games with the involvement of patriotic songs.

Diversified class and extra school song activities in the process of young Cossacks military-patriotic self-actualization are covered in the research.

Key words: *patriotism, military-patriotic education, Cossack pedagogics, the young Cossacks, Cossack march, the methods of work, a song, music, folklore, internationalism.*

УДК 378.145.322

Т. В. Самусь

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено основні шляхи реалізації комплексу педагогічних умов з формування здоров'язберезувальних компетенцій (ЗЗК). З'ясовано сутність і взаємопов'язані структурно-функціональні елементи системи формування ЗЗК майбутніх інженерів-педагогів, описано компоненти даного феномену. Автором встановлено основні завдання для створення здоров'язберезувального середовища у вищому навчальному закладі (ВНЗ). Розроблено педагогічний супровід формування ЗЗК майбутніх інженерів-педагогів у процесі їх професійної підготовки. Доведено, що використання означеного супроводу дає можливість сформувати готовність до здоров'язберезувальної діяльності в особистій та професійній сферах майбутнього фахівця.

Ключові слова: *здоров'язберезувальні компетенції, майбутній інженер-педагог, педагогічні умови та система формування здоров'язберезувальних компетенцій, здоров'язберезувальне середовище, професійна підготовка.*

Постановка проблеми. Модернізація освітньої галузі в Україні спрямована на розвиток національної системи освіти, що має відповідати викликам часу й потребам особистості, яка здатна реалізувати себе в суспільстві, що постійно змінюється.

Разом із тим, останнім часом суспільство все більше потребує збереження здоров'я студентської молоді, що тісно пов'язано з державною системою навчання й виховання. Тому зміцнення здоров'я є змістом усієї педагогічної практики, стрижнем сучасної освіти. Це означає, що не тільки зміст виховання, а й зміст навчання, і навчальні технології мають бути здоров'язберезувальними.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемі здоров'я молоді на педагогічному рівні приділяється сьогодні значна увага: реалізуються